

ПРЕС-РЕЛІЗ

Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України

до Дня пам'яті жертв голодоморів

27 листопада 2021 року в Україні відзначається День пам'яті жертв голодоморів. З метою гідного вшанування пам'яті жертв вчиненого комуністичним тоталітарним режимом геноциду Українського народу — Голодомору 1932—1933 років, голодів 1921—1923, 1946—1947 років в Україні Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України інформує про результати наукових досліджень демографічних втрат України.

Загальні демографічні втрати складаються з **втрат через надсмертність і втрат ненародженими**.

Втрати через надсмертність — це різниця між загальним числом смертей під час голоду і їх очікуваною кількістю, яка могла бути за умови відсутності голоду. Тобто, втрати через надсмертність враховують не усю кількість померлих, а її надлишок унаслідок голоду.

Втрати ненародженими (дефіцит народжень) — це різниця між очікуваною кількістю (за відсутності голоду) і реальними числами народжених.

1. Голодомор 1932—1933 рр.

Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України у співпраці з американськими дослідниками протягом тривалого часу проводить системні дослідження по відновленню повної і достовірної картини демографічної динаміки України у 1920—1930-х роках. Для розрахунку втрат було використано метод демографічної реконструкції: відновлення демографічної динаміки України на основі узгодження чисельності населення та основних демографічних параметрів за період між переписами 1926 і 1939 років. Це було проведено на основі збору, ретельного аналізу та корекції архівної демографічної статистики за кожен рік міжпереписного періоду. Результати цієї роботи дали змогу здійснити науково обґрунтовану оцінку людських втрат в Україні внаслідок Голодомору 1932—1933 рр., що базується на детальних статистичних даних та сучасних методах демостатистичного аналізу.

Отримані оцінки втрат були опубліковані у вітчизняних та зарубіжних наукових журналах, лягли в основу Постанови апеляційного суду м. Києва від 13.01.2010 р. у кримінальній справі за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932—1933 роках.

Основні результати.

Оцінку демографічних втрат виконано у межах адміністративно-територіального поділу України та СРСР, який існував на той час.

Проведений демографічний аналіз показав, що Україна зазнала значних людських втрат внаслідок голоду протягом трьох років, 1932—1934.

Втрати через надсмертність, тобто через перевищення смертності її природного рівня, в Україні внаслідок голоду у 1932—1934 рр. становлять 3,9 млн осіб (табл. 1).

Таблиця 1 — Втрати через надсмертність в Україні внаслідок голоду в 1932—1934 рр., тис. осіб

	1932	1933	1934	1932—1934
Все населення	250,0	3 529,2	163,3	3 942,5
Міське населення	48,8	193,9	50,6	293,4
Сільське населення	201,2	3 335,3	112,7	3 649,1

Із загальної кількості втрат 93 % припадає на сільських жителів. Із 3,9 млн осіб, померлих внаслідок голоду, діти віком до 1-ого року становлять 0,7 млн (19 %), діти віком 0—9 років — 1,5 млн (39 %), віком 0—14 років — 1,7 млн (44 %).

У підсумку за 1932—1934 рр. від голоду померло 13 % від загальної чисельності населення України. У містах втрати становлять майже 0,3 млн (або 4 %) населення, у сільській місцевості — 3,6 млн (або 16 %), тобто серед селян кожен шостий був приречений на смерть від голоду.

Характерною особливістю є надзвичайно висока концентрація втрат населення у часі: 90 % втрат прийшлося на 1933 рік. Того року відносні втрати через надсмертність внаслідок голоду досягнули 119 осіб для усього населення та 149 осіб для сільського населення у розрахунку на кожну 1000 осіб. Природний рівень смертності у роки, що передували Голодомору, становив 18—20 осіб на 1000 населення.

Найбільш смертоносним був період з березня по серпень 1933 року (рис. 1). На ці шість місяців припадає 88 % від усіх втрат через надсмертність у 1932—1934 рр. Втрати через надсмертність у червні 1933 р. (місяць максимальної смертності) збільшились у 10 разів порівняно з січнем 1933 року. У червні 1933 р. від голоду помирало в середньому 28 тис. осіб за добу.

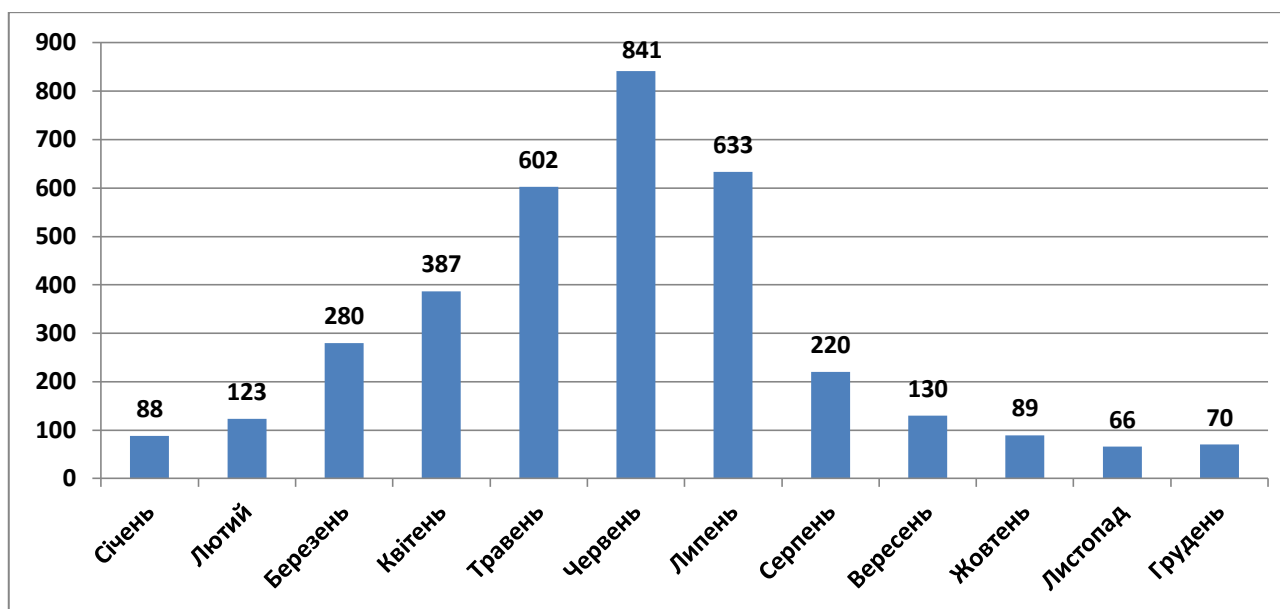

Рисунок 1. Помісячний розподіл втрат через надсмертність внаслідок голоду в Україні у 1933 році, тис. осіб

У 1932—1937 роках Україна складалася з восьми регіонів: Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Київська, Одеська, Харківська, Чернігівська області та Молдавська АРСР. Результати дослідження виявили, що найбільших втрат зазнали Київська та Харківська області (у межах тогочасного поділу), у яких втрати через надсмертність в 1932—1934 рр. сягають 19—20 % загальної чисельності населення. Далі за рівнем втрат йдуть Вінницька, Дніпропетровська, Одеська області та Молдавська АРСР (від 10 до 13 %). Найнижчі втрати були у Чернігівській та Донецькій областях — 5—9 % (табл. 2).

Таблиця 2 — Втрати через надсмертність внаслідок голоду в 1932—1934 рр. у регіонах України

	Абсолютне число, тис. осіб			% чисельності
	Все населення	Міське населення	Сільське населення	Все населення
Україна	3 942,5	293,4	3 649,1	13,3
Вінницька	545,5	19,7	525,7	12,6
Київська	1 110,8	65,8	1 045,1	20,0
Чернігівська	254,2	17,4	236,8	9,1
Харківська	1 037,6	56,9	980,7	19,1
Донецька	230,8	58,9	171,9	5,4
Дніпропетровська	368,4	35,4	333,0	10,2
Одеська	326,9	36,6	290,3	10,8
Молдавська АРСР	68,3	2,7	65,7	12,0

Примітка. Регіони України в межах адміністративного поділу станом на 1932—1937 рр.

Про справжній вимір наслідків голодного лихоліття свідчить той вражаючий факт, що очікувана тривалість життя при народженні у 1933 р. впала до небачено низького рівня. Якщо у 1928 році, у якому зафіксовані найвищі показники для періоду 1920-х років, середня очікувана тривалість життя чоловіків становила 44,4 роки, то в 1933 р. вона скоротилась до 5,0 років. Середня очікувана тривалість життя жінок скоротилась з 48,5 років у 1928 р. до 8,0 років у 1933 р. (рис. 2).

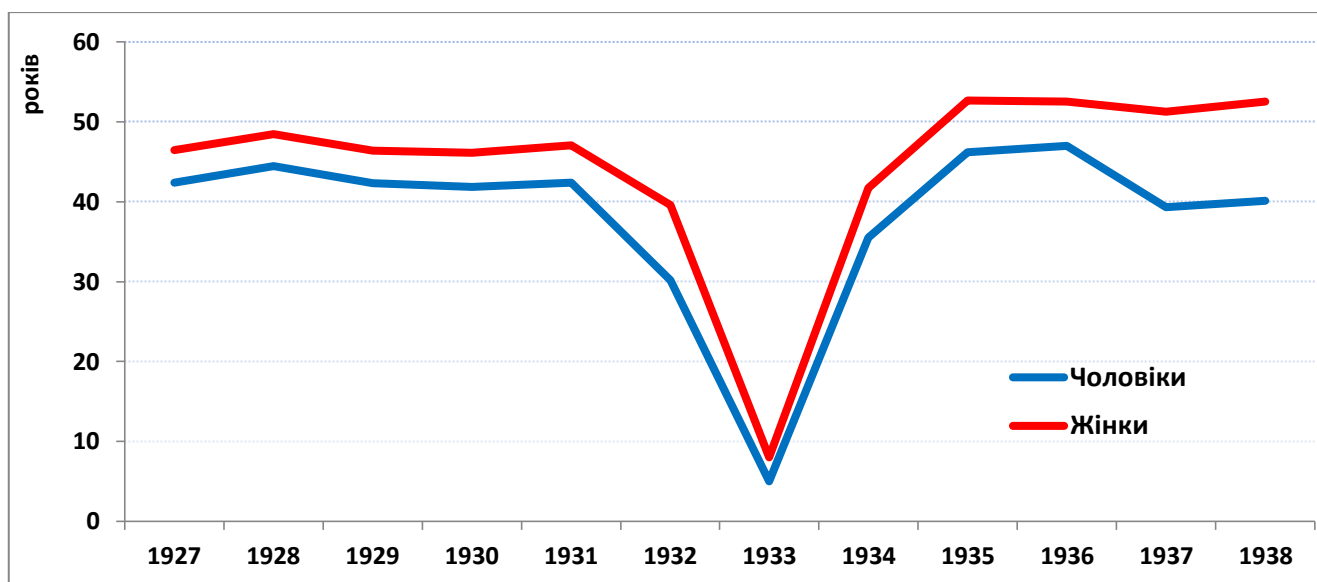

Рисунок 2 — Очікувана тривалість життя при народженні в Україні в 1927—1938 рр., років

Щодо втрат ненародженими, то у 1932—1934 рр. Україна через Голодомор недорахувалась 600 тис. немовлят.

Вищенаведені оцінки втрат не є єдиними. Оцінки різняться залежно від інформаційної бази, яка використовувалась при розрахунках, методології та періоду, для якого здійснювалась оцінка (табл. 3).

Таблиця 3. Існуючі оцінки втрат населення України унаслідок Голодомору

Автор	Рік публікації	Період	Втрати через надсмертність, млн осіб
Сосновий С. (Україна)	1942	1932—1933	4,8
Кубійович В. (Україна)	1949	1932—1933	2,5
Максудов С. (США)	1983, 1991, 1992, 1995, 2010	1927—1938	3,7—4,5
Конквест Р. (США)	1986	1930—1937	5,0
Кульчицький С. (Україна)	1989, 1991	1932—1933	3,4—3,5
Пирожков С., Перковський А. (Україна)	1989, 1992, 1995	1927—1938	4,0 4,8—5,8

Рудницький О. (Україна)	1990, 2009	1932—1934	3,8—3,9
Уіткрофт С. (Австралія)	2001	1932—1933	3,0—3,5
Месле Ф., Валлен Ж. (Франція) та співавтори	2002	1927—1938	2,6
Рудницький О. та співавтори	2015	1932—1934	3,9

Аналіз результатів наукових досліджень свідчить, що діапазон оцінок втрат української людності внаслідок Голодомору лежить в межах від 2,6 млн до 5 млн. Останніми роками зустрічалась оцінка втрат через надсмертність у 7 млн осіб, але восени цього року почало активно просуватись число втрат у 10,5 млн осіб, у тому числі 9,1 на території УСРР та 1,4 млн на території Північно-Кавказького краю РСФСР.

Проведені розрахунки свідчать, що для того, щоб після Голодомору чисельність населення УСРР досягла рівня переписного 1939 року загальний рівень народжуваності мав би становити 76,7 народжених на 1 000 населення при втратах 7 млн осіб та 108,7 народжених на 1 000 населення при втратах у 10 млн осіб. Досягнення таких високих показників є неправдоподібним, оскільки біологічна межа народжуваності становить 55—60 народжених на 1 000 населення. Фактичний рівень народжуваності в Україні у 1927 р. становив 41, а в 1935 р. — 27 народжених на 1 000 населення. При розрахунках було враховано реальні міграційні процеси. Таким чином, втрати у 7 і більше мільйонів осіб є суттєвим перебільшенням.

2. Голод 1921—1923 рр.

Для розрахунку втрат від голоду 1921—1923 рр. Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України було проведено комплекс робіт з реконструкції демографічної динаміки за період між переписами 1897 та 1926 років. Результати цих досліджень стали підґрунтям для оцінки втрат внаслідок першого голоду у радянський період.

Основні результати.

Оцінку демографічних втрат виконано у межах адміністративно-територіального поділу України, який існував на той час. Проведений аналіз показав, що внаслідок голоду 1921—1923 рр. Україна також зазнала значних демографічних втрат. Зокрема, втрати через надсмертність становлять 0,9 млн осіб (табл. 4).

Із загальної кількості втрат 88 % припадає на сільських жителів. Із 935,8 тис. осіб, померлих внаслідок голоду, 40 % становили діти віком 0—14 років. У містах втрати становлять 114,1 тис. осіб, у сільській місцевості — 821,7 тис. (12 та 88 % відповідно). У відносному вимірі втрати у містах були виявились доволі високими (9,6 на 1 000 населення), однак у сільській місцевості — ще на чверть вищими (12,0 на 1 000 населення).

**Таблиця 3 — Втрати через надсмертність в Україні
внаслідок голоду в 1921—1923 рр., тис. осіб**

	1921	1922	1923	1921—1923
Все населення	294,7	509,3	131,8	935,8
Міське населення	39,4	48,6	26,2	114,1
Сільське населення	255,3	460,7	105,7	821,7

Втрати у період 1921—1923 років є результатом кумулятивного впливу двох чинників: епідемій (433,4 тис. осіб або 46,3 %) та голоду як такого (502,5 тис. осіб або 53,7 %). Проте ці чинники є взаємопов'язаними, тому і формують разом загальну кількість втрат. У підсумку за 1921—1923 рр. внаслідок голоду померло біля 4 % від загальної чисельності населення України на початок голоду.

Втрати ненародженими (дефіцит народжень) внаслідок голоду 1921—1923 рр. в Україні становили 1 029 тис.

3. Голод 1946—1947 рр.

Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України здійснив низку досліджень з оцінки демографічних втрат внаслідок голоду 1946—1947 рр.

Основні результати (попередні).

Проведений демографічний аналіз засвідчив, що відразу після закінчення Другої світової війни Україна зазнала ще значних втрат внаслідок голоду 1946—1947 рр.

Втрати через надсмертність становили 0,7 млн осіб, причому 21 % це діти у віці 0—14 років.

Втрати ненародженими (дефіцит народжень) внаслідок голоду 1946—1947 рр. в Україні становили 0,2 млн.

Втрати через Голодомор 1932—1933 років, голоди 1921—1922 та 1946—1947 років мали непоправні наслідки для демографічного розвитку України.